

onu tanıdıklarını söyleyerek öteki mü-lü-kü't-tavâifin de ona biat etmesini istediler. Aslında Cehverîler ne Hammü'diler'e tâbi olmak ne de Hişâm'a biat etmek istiyorlardı. Ancak Abbâdiler gibi başka hânedanların da Hişâm'a biat etmeleri karşısında yalnız kalmamak için onlar da aynı yolu takip ettiler.

Ebü'l-Velîd Muhammed babasının aksine daha hayatta iken oğullarından Abdülmelik'i yerine vâliya tayin etti. Abdülmelik emîr olunca babasının ve dedesinin mütevâzi hayat tarzlarını terkederek "el-Mansûr Billâh" ve "ez-Zâfir Bifadillâh" şeklinde iki unvanı birden aldı. Ayrıca minberlerde hutbeyi kendi adına okutma emri verdi ve kötü bir idarecilik örneği gösterdi; makamların ehil olmayanların eline geçmesine de zemin hazırladı. Kurtuba'da işlerin yeniden karışması üzerine Abdülmelik idareyi, halkın arasından sıvrılarak vezirlik makamına kadar yükselen İbrâhim b. Sekkâ'ya bıraktı. İbnü's-Sekkâ işleri tekrar yoluna koymayı ve huzuru sağlamayı başardı. Ancak onun bu başarıları Kurtuba'yı ele geçirme planları yapan Abbâdiler'in hiç hoşuna gitmiyor ve onu kendileri için önemli bir engel olarak görüyorlardı. Bu engelden kurtulmak için de Abdülmelik'e, İbnü's-Sekkâ'nın Cehverîler hânedanını kendi sultanı altına almak niyeti taşıdığına dair haberler ulaştırarak ondan kurtulması gerektiğini telkin ettiler. Bunun üzerine Abdülmelik 455 yılında (1063) bu değerli vezirini öldürttü. İbnü's-Sekkâ'nın öldürülmesi Kurtuba'da düzenin bozulmasına sebep oldu; bu arada Abdülmelik'in kardeşi Abdurrahman tahtı ele geçirmek için harekete geçti. Fakat Abdülmelik çok geçmeden kardeşini hapsetti. İdare tekrar ehil olmayanların ve fırsatçıların eline geçti. Tuleytula'da (Toledo) hüküm süren Zünnûniler bunu fırsat bilerek Kurtuba'yı kuşattılar. Abdülmelik'in isteği üzerine Abbâdiler Cehverîler'e yardım gönderince Zünnûniler geri çekilmek zorunda kaldılar.

Abbâdiler Cehverîler'e yardım etmekten ziyade Kurtuba'yı ele geçirme gayesi taşıyorlardı. Bu sebeple Zünnûniler'e karşı yardıma gelen Abbâdî kuvvetleri 1070 yılı Mayıs ayında şehri istilâ ettiler. Abdülmelik aldatıldığını geç anladı. Ailesiyle birlikte önce İsbiliye'ye, oradan da Saltis adasına sürgüne gönderildi. Böylece Kurtuba ve çevresinde kurulup yaklaşık kırk yıl süren Cehverîler hânedanı da yıkılmış oldu.

#### BİBLİYOGRAFYA :

Humeydî, *Cezvetü'l-muktebis* (nşr. Muhammed Tâvî et-Tancî), Kahire 1372, s. 27-28; Feth b. Hâkân el-Kaysî, *Qalâ'idü'l-ıkyân*, Kahire 1283, s. 71; İbn Bessâm eş-Şenterînî, *ez-Zahîre fî mehâsini ehli'l-Cezîre*, Kahire 1365, 1/2, s. 112-119; Dabbî, *Buğyetü'l-mültemis*, s. 23-24; Abdülvehîd el-Merrâküşî, *el-Mu'cib fî telhîşi ahyâri düveli'l-Mağrib* (nşr. M. Saîd el-Uryân — Muhammed el-Arabî), Kahire 1368/1949, s. 90, 92, 109; Muhammed b. Abdullah İbnü'l-Ebbâr, *el-Hulletü's-siyera* (nşr. Hüseyin Münis), Madrid 1963, I, 245, 251; İbn Saîd el-Mağribî, *el-Muğrib*, Kahire 1964, I, 56; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib*, III, 190, 198, 210, 213, 232, 251, 256; İbnü'l-Hatîb, *A'mâlü'l-a'lâm* (nşr. E. Lévi-Provençal), Beyrut 1956, s. 145-151; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, III, 255-260; *el-Kâmûsü'l-İslâmî*, I, 650; M. Abdullah İnân, *Düvelü't-tavâ'if*, Kahire 1969, s. 20-30; Chejne, *Muslim Spain*, s. 57-58; Hüseyin Münis, *Me'âlimü târîhi'l-Endelüs*, Kahire 1980, s. 359-360; Ahmed Bedr, *Târîhu'l-Endelüs*, Dımaşk 1983, s. 46 vd.; R. Dozy, *Histoire des Musulmans d'Espagne*, Madrid 1984, III, 274 vd.; D. Wasserstein, *The Rise and Fall of the Party Kings*, New Jersey 1985, s. 87; C. Sanchez-Albornoz, *España Musulmana*, Madrid 1986, II, 23 vd.; C. F. Seybold, "Cehver", *İA*, III, 47; A. Huici-Miranda, "Djahwarids", *EI*<sup>2</sup> (İng.), II, 389.



MEHMET ÖZDEMİR

#### CELÂ-yi VATAN

(جلادى وطن)

**XVI. yüzyılın sonlarına doğru artan Celâlî saldırıları ve suhte baskıları yüzünden halkın yerini yurdunu terketmesini ifade eden bir tabir.**

Umumiyetle devlet otoritesinin zayıfladığı devirlerde meydana gelen bu olay kaynaklarda genel olarak "zalemenin zulmünden celâ-yi vatan, terk-i diyâr" şeklinde geçer. Ayrıca "terk-i mesken" ve "çift bozan reâyâ" ifadeleri de aynı hususu belirtir. Özellikle XVI. yüzyıl sonunda başlayan Osmanlı-İran savaşlarında Anadolu'nun doğusunun İran saldırılarına uğraması ve Celâlî isyanları bu hareketin başlıca sebebinin teşkil eder. Bu ortamda Anadolu'da halkın kitleler halinde yerlerini terketmeleri yani celâ-yi vatan etmeleri, resmî kayıtlarda "büyük kaçgunluk" veya "büyük firârî" adlarıyla anılan yedi yıl sürecek çok karışık bir dönemin (1603-1610) yaşanmasına yol açmıştır. Anadolu'daki sosyal ve iktisadî yapıyı altüst eden bu olaylar sonucu Üsküdar'dan Karaman'a, Halep'ten Bağdat'a ve Sivas'tan Erzurum'a ve Van'a kadar mevcut yerleşim birimlerinden

ancak dörtte biri meskûn kalabilmişti (Kitâb-ı Müstetâb, s. 12, 22).

Celâlî isyanlarının yoğunlaştığı XVI. yüzyıl sonları ile XVII. yüzyıl başlarında çeşitli bölgelere yerleşmiş bulunan Celâlî liderleri, geçtikleri yerleri ve buldukları bölgelerdeki köy ve kasabaları dayanılmaz bir baskı altına almışlardı. Halk ağır hakaretlere uğruyor, elindeki bütün mahsulünü eşkıyaya vermek zorunda kalıyor ve hayatî tehlike içinde bulunuyordu. Celâlî grupları hareket halinde iken halk fakirleşiyor, oraya buraya kaçıyor ve perişan oluyordu. Gençler için eşkıyaya katılma mecburiyeti de vardı. Bu güvensizlik yüzünden halk çocukluğunu alıp daha emin yerlere veya şehirlere göç ediyordu.

Aynı yıllarda bir kısım medrese talebelerinin (suhte) zulümleri de Celâlîler'den aşağı kalmıyordu. Bunlar da adam öldürüyor, kadın kaçırıyor veya bedava yiyecek temin etmek için çeşitli zulümler yapıyorlardı. XVII. yüzyıl başlarında suhte gruplarının baskısı had safhaya ulaşmıştı. Hükümet merkezine her yandan, "taaddî ve tecavüzün nihayeti olmayıp halkın terk-i diyâr ve celâ-yi vatan" etmek üzere oldukları yolunda haberler geliyordu.

Kalenderoğlu Mehmed ve Karayazıcı Abdülhalim gibi Celâlîler'in isyanı sırasında Erzurum ve Sivas bölgelerinden birçok insan daha batıya göç etmiş, İsparta, Burdur ve Muğla taraflarından da birçok kişi daha emin yerlere kaçmıştı. Cennetoğlu adlı Celâlî'nin faaliyetleri dolayısıyla Karesi, İzmir, Aydın ve Saruhan sancaklarından terk-i diyâr edenleri yerlerine iade etmek çok zor olmuştu. Abaza Hasan Paşa isyanında da Anadolu, Karaman, Maraş ve Sivas eyaletlerinden binlerce kişi İran'a, Bağdat'a ve Erzurum'a göç etmişti.

Halkın yerini yurdunu terketmesi sadece Celâlî ve medreseli isyanları sonucu değil aynı zamanda resmî devlet görevlilerinin, askerlerin baskıları yanında bazı iktisadî-sosyal sebepler ve savaş hali dolayısıyla da meydana geliyordu. Özellikle "ehl-i örf" denilen taşra idarecilerinin zulümleri, Celâlî isyanlarından sonra halkın celâ-yi vatan etmesinin en başta gelen sebeplerinden birini oluşturuyordu. Ehl-i örfün yani beylerbeyi, sancak beyi ve bunların adamları ile su-başı, kadı ve timarlı sipahilerin, resmî belgelerde "mugâyir-i defter", "hilâf-ı kânûn", "mugâyir-i narh-ı rûzî ve resm-i



aylak" şekillerinde ifade edilen zulümleri de (Barkan, *Kanunlar*, s. 67, 131, 317) halkın dağılmasına yol açıyordu. Halk üzerindeki baskıların yoğunlaştığı dönemlerde devlet merkezi halkı himaye için *adâletnâme*\*'ler çıkarıyor ve bu konuda beylerbeyileri, sancak beylerini, kadıları, nâibleri, timar sahiplerini, vakıf idarecilerini ve voyvodaları itham ediyordu. 1540 tarihli *adâletnâme*de (İnalçık, II/3-4, s. 114-115), bunların kendi hizmetleri için halka angarya yüklemeleri dolayısıyla memleket ve reâyânın "tamam ihtilâl" içinde bulunduğu belirtilmişti. Öte yandan kapıkulu kılığında sarıca ve sekban gibi başıboş askerî grupların köylere baskınları da halkın yerini terketmesinin bir başka sebebinin teşkil ediyordu. Nitekim 1688'de Saruhan bölgesinde sarıca ve sekban bölüklerinin zulümleri sebebiyle köylüler kadıya temsilciler gönderip bunların devamı halinde terk-i diyâr edecekleri yolunda tehditte bulunmuşlardı.

Halkı celâ-yi vatana zorlayan bir örnek de Erzurum'da görülmektedir. Şehirdeki yeniciler halka çeşitli zulüm-

lerde bulunduktan başka gelen yiyecek maddelerine el koyup fahiş fiyatla satıyorlardı. Bundan başka Erzurum'un, doğu sınırına yakın bir serhad kapısı olmasından dolayı burada toplanmış bulunan bölük halkı, cebeci, topçu ve arabacı gibi sınıfların da halk üzerinde baskıları eksik değildi. Her iki durumdan şikâyetçi olan halk hükümet merkezine başvurup, "Bizi rencide vü remide ederler, celâ-yi vatan etmemiz mukarrerdir veyahut küllî kabahat ve fesada sebep-tir" diye feryat ediyorlardı.

Bundan başka tefecilerin eline düşen halkın da yerlerini terketmek zorunda kaldıkları görülmektedir. Yüksek faizle borç veren tefeciler borçlarını ödeyemeyenlerin emlak ve arazilerini alıyorlar, kendi toprağında ırgat durumuna düşen veya hapse mahkûm edilen kişiler de çareyi celâ-yi vatanda buluyorlardı (BA, MD, nr. 16, hk. 525). Ayrıca ziraat yapmanın güç olduğu bölgelerde köylülerin zaman zaman kendiliklerinden yerlerini terkettikleri kanunnamelerde zikredilmektedir. Nitekim 1540 tarihli Erzurum sancağı kanunu ile 1583 tarihli Trabzon sancağı kanununda ziraat sahalarının yetersizliği ve çoğunun ziraata uygun olmaması dolayısıyla insanların celâ-yi vatan ettikleri zikredilmektedir (Barkan, *Kanunlar*, s. 60, 72). Bazı yıllarda ortaya çıkan kıtlık da göç için bir sebep teşkil etmekteydi (BA, MD, nr. 3, hk. 949).

İstanbul celâ-yi vatan edenlerin en önemli sığınma yeri idi. Nitekim Kâtib Çelebi bu hususta, "Celâlîler zuhuru ile reâyâyâ za'f gelip terk-i diyâr ve karyelerden şehre firar ettiler, hâlâ İstanbul etrafı bile doldu" demektedir (*Düstârü'l-amel*, s. 127).

Savaşların yenilgiyle sonuçlanması üzerine meydana gelen toprak kayıpları da İstanbul'a doğru göçü hızlandırdı. Özellikle Rumeli'deki bozgunlar üzerine Türk ahalinin büyük kitleleri halinde İstanbul'a veya Anadolu'ya geldiği bilinmektedir. Karlofça Antlaşması'ndan sonra büyük kitlelerin İstanbul'a göç etmesi şehirde sıkıntılara sebep oldu. Bu hususta devlet ciddi tedbirler almak zorunda kaldı. Nitekim 1716 yılında çıkarılan bir fermanda, "bilâd-ı selâse" denilen İstanbul, Bursa ve Edirne'ye bu şekilde gelip yerleşmiş ahalinin iskân kanunu hilâfına "zaman itibar olunmadan" eski yerlerine nakli istenmişti. İskân kanununda celâ-yi vatan edenlerden timar reâyâsının

on yıl içinde yakalanmaları halinde terkettikleri yurtlarına nakledilmeleri, oranın *avârız*\* hânesine kaydedilen ve on yılı geçirenlerin ise buldukları yerde bırakılmaları hükme bağlanmıştı. Bu hükmün derbend ve vakıf reâyâsına uygulanmayacağı ve hangi şartta olursa olsun bunların eski yerlerine gönderilmeleri gerektiği de belirtilmişti (BA, MD, nr. 10.159, s. 10). Bu göçler imparatorluğun son devirlerine kadar devam etmiştir.

Celâ-yi vatan etmek zorunda kalan ve genellikle kaleye sahip şehir ve kasabalara sığınan halk bazan dağlara kaçır, yanlarında taşıyamayacakları eşyayı çeşitli yerlere saklıyorlardı. Bazıları eşkıyaya direnir, buldukları yerlerde savunma tedbirleri alırlar, hatta bu maksatla kale veya palanga da inşa ederlerdi.

İnsanların sağa sola kaçışmaları devletin zarara uğramasına da yol açıyordu. Zira has, zeamet, timar ve vakfa ait yerleşme yerlerinin reâyâsız kalması, vergi gelirlerinde büyük ölçüde azalmaya sebep oluyordu. Dolayısıyla arazinin boş kalmasını önleyici tedbirleri almak devletin esas hedefini teşkil eder, normal şartlar altında toprağını terkederek çiftçiden "çift bozan resmi" alınır. Fevkalâde bir hal olarak yorumlandığından herhangi bir zorlama ile celâ-yi vatan etmiş olanlar için belli bir süre tayin edilmiş ve bunların üç yıl içinde dönmeleri halinde eski topraklarını alabilecekleri hükme bağlanmış, daha sonra bu süre on yıla kadar uzatılmıştı. Boş kalan toprakların eski sâkinleri tarafından şenlendirilmesi temel prensipti. Bu sebeple kaçan halkı yerine döndürmek için büyük gayret sarfedilmiş, bu iş için çeşitli teşvikler, vergi muafiyeti sağlandığı gibi memurlar da görevlendirilmişti.

Hükümetin bu hassasiyeti bir bakıma halk için de önemli bir avantaj olmuş, merkezin ilgisini çekip mahallî idarecilerin zulmünden ve baskılarından kurtulabilmek için celâ-yi vatan halk tarafından bir tehdit unsuru olarak kullanılmıştır. Celâ-yi vatan ve terk-i diyâr Anadolu'nun sosyal yapısının kökünden değişmesini hazırlamış, XVI. yüzyılın sonlarına doğru başlayan bu hareket elli yıl kadar Anadolu insanının sağa sola savrulmasına sebep olmuştur. Bu şekilde çığ gibi büyüyen çift bozan yığınlarının malî külfetleri de devletin üzerine yüklenmiştir.

Yerlerini terkedenerle ilgili Osmanlı iskân kanunu (BA, MD, nr. 10159, s. 10)





## BİBLİYOGRAFYA :

BA, MD, nr. 3, hk. 433, 760, 891, 897, 1122, 1123; nr. 7, hk. 130; nr. 16, hk. 525; BA, MAD, nr. 5152, vr. 222<sup>a</sup>, 326<sup>a</sup>; nr. 10.159, s. 10; Selânikî, *Tarih* (İpsşirli), s. 4, 263-264, 755; Koçî Bey, *Risâle* (Aksüt), s. 54; Kâtib Çelebi, *Düstûr-ül-amel li-islâhi'l-amel*, İstanbul 1280, s. 127; *Kitâb-ı Müstetâb* (nşr. Yaşar Yücel), Ankara 1974, s. 12, 22; Şeyhî, *Vekâyiü'l-fuzalâ*, I, 186; Râşid, *Tarih*, IV, 179; Cevdet, *Tarih*, IV, 288; Barkan, *Kanunlar*, s. 60, 67, 72, 131, 317; a.mlf., "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", *TM*, X (1953), s. 1-27; Uluçay, *XVII. Asırda Saruhan*, s. 36, 86, 95-96, 140-146, 200, 208-214, 285; Mustafa Akdağ, *Celâlî İsyânları (1550-1603)*, Ankara 1963, s. 41, 109-114, 155-158, 210, 229, 253; a.mlf., *Büyük Celâlî Karışıklıklarının Başlaması*, Erzurum 1963, s. 27-33; a.mlf., "Celâlî İsyânlarında Büyük Kaçgunluk 1603-1606", *TAD*, II/2-3 (1964), s. 1-50; a.mlf., "Türkiye Tarihinde İctimaî Buhranlar Serisinden Medreseli İsyânları", *İFM*, II/14 (1949-50), s. 361-378; Mustafa Cezar, *Osmanlı Tarihinde Levendler*, İstanbul 1965, s. 112, 113, 191-196; M. A. Cook, *Population Pressure in Rural Anatolia (1450-1600)*, Oxford 1972, s. 30-44; Müctebâ İlgürel, *Abaza Hasan Paşa İsyânı* (doçentlik tezi, 1976), İÜ Ed.Fak. Genel Kitaplık, TE, nr. 34, s. 35-36; Hrand D. Andreasyan, "Celâlîlerden Kaçan Anadolu Halkının Geri Gönderilmesi", *İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan*, Ankara 1976, s. 45-53; Hadiye Tuncer, *Kanunî Sultan Süleyman Zamanına Âid Kânunnâme*, Ankara 1988, s. 193-195; Yusuf Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştilmesi*, Ankara 1988, s. 6, 77-79; Feridun M. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazâsı*, Ankara 1989, s. 121-123, not 37, s. 157-158, not 170; Abdurrahman Şeref, "İstanbul'da Me'kûlât Muzayakası 1179 Senesine Ait Bazı Vesâik", *TOEM*, sy. 40 (1913), s. 193-196; M. Münir Aktepe, "XVIII. Asrın İlk Yarısında İstanbul'un Nüfus Meselesine Dair Bazı Vesikalar", *TD*, sy. 13 (1958), s. 1-30; Halil İnalıcık, "Adâletnâmeler", *TTK Belgeler*, II/3-4 (1967), s. 114-115, 136-137.



MÜCTEBÂ İLGÜREL

## CELÂL

(bk. el-AKÂİDÜ'l-ADUDİYYE).

## CELÂL

(الجلال)

Allah'ın  
kahr ve gazabına delâlet eden  
isim ve sıfatları için  
kullanılan bir tasavvuf terimi.

Mutasavvıflar Allah'ın isim ve sıfatlarını celâl ve cemâl olmak üzere ikiye ayırır ve iki türlü *zuhûr*\* ve *tecellî*\*den bahsederler. Allah'ın kahr ve gazabına delâlet eden isim ve sıfatlarını celâl, lu-

tuf ve rızâsına delâlet eden isim ve sıfatlarını da cemâl tabiriyle ifade ederler. Kâşânî celâli, Hakk'ın mahiyetinin bilinemeyecek bir şekilde izzet perdesiyle gizli kalması, zâtını kendinden başka kimsenin bilmemesi ve görmemesi şeklinde tarif eder. Perdelenme ve izzet celâlin özelliği olduğundan celâlde Hak açısından yücelik ve kahrîyet, kul açısından boyun eğme ve heybet\* hissetme söz konusudur. Bu tür isim ve sıfatlara sahip olması itibarıyla Allah'a celîl ismi verilmiştir. Celâl Allah'ın en yüksek seviyede ululuğunu ifade eder; bu anlamdaki celâlin Allah'tan başka hiçbir kimse tarafından bilinmesi mümkün olmadığından celâl ile ilgili açıklamalardan sadece cemâl (ilâhî güzellik) ve bu cemâlin celâlî (celâlî-cemâl) yani güzelliğin aşkınlığı anlaşılır. Akıl Allah'ın mutlak celâlini kavrayamadığından (İbnü'l-Arabî, *Kitâbü'l-Celâl ve'l-cemâl*, s. 2) celâl denilince mutlak değil izâfî celâl yani cemâlin celâlî anlaşılmalıdır. Fahreddin er-Râzî celâl kelimesinin Allah'ın selbî sıfatlarına delâlet ettiğini söyler (*Tefsîr*, VIII, 25, 52).

Abdülkerîm el-Cîlî, Allah'ın celâlinin genelde O'nun yüce vasıflarını ve güzel isimlerini, özel olarak da lutuf ve kerem türünden vasıflarını ifade ettiğini söyler. Celâl ile cemâl sıfatları arasında bir yönüyle ilkinde, diğer yönüyle ikincisinde benzer rab ve rahmân gibi sıfatlar da vardır (*el-İnsânü'l-kâmil*, I, 75). İbnü'd-Debbâğ Allah'ın sıfatlarını celâl, cemâl ve kemâl olmak üzere üçe ayırır. Eğer Hak bir kimseye ihsan, lutuf, rahmet, iyilik, yakınlık, rızâ ve nûrâniyet, sevgi ve kerem gibi sıfatlarıyla tecelli ederse o kimse cemâl sıfatlarını temaşa halinde bulunur; izzet, kibriyâ, kahr, cebr, gazab ve kudret gibi heybet ve azamet sıfatlarıyla tecelli ederse bu tecelliye mazhar olan kişi celâl sıfatlarını temaşa eder. İlim, kudret, halk ve kayyümiyyet gibi Allah'a mahsus sıfatları seven ve kâmil mârifete özlem duyan bir kimse kemâl sıfatlarını temaşa halinde bulunur. Cemâl sıfatı neşelenme, celâl sıfatı fâni olma, kemâl sıfatı sevme sonucunu verir.

Celâl sıfatları sâlik üzerinde heybet, cemâl sıfatları üns\* tesiri meydana getirir. Celâlin sonucu korkma, sıkılma ve üzülmeye, cemâlin sonucu ümitlenme, rahatlatma ve sevinmedir. İbnü'l-Arabî Kur'an'dan verdiği örneklerle âlemdeki her şe-

yin celâl ve cemâl bağı olarak bir mütekabiliyet içinde olduğunu göstermeye çalışmıştır. Meselâ, "Allah'ın azabı şiddetlidir" âyeti (el-Bakara 2/165, 196, 211) celâlî, "Allah tövbeleri kabul eder" âyeti ise (eş-Şûrâ 42/25) cemâlî ifade eder. "Allah'tan gereği gibi korkun" (Âl-i İmrân 3/50) celâl, "Gücünüz yettiğince Allah'tan korkun" (et-Tegâbün 64/16) cemâl içinde mütalaa edilir. "Allah'ın iki eli"nden (bk. el-Mâide 5/64) maksat da budur; Allah her şeyi bu "iki el" ile yani celâl ve cemâl ile yapar.

Kâmil insanlarla velîler Allah'ın celâl ve cemâl tecellilerini aynı derecede gönül rahatlığıyla karşılar, "Lutfun da hoş, kahrın da hoş" der, tam bir rızâ ve teslimiyet hali içinde bulunurlar. Zira bunların ikisi de aynı kaynaktan ve özden gelir, zât mertebesinde hepsi birdir.

Mutasavvıflar genellikle insanların karakterlerini celâl ve cemâl tecellilerinden aldıkları nasip miktarıyla açıklamışlardır. Celâl sıfatlarının tecellisine mazhar olan kişiler celâdetli ve heybetli olduğundan böylelerine "abdülcefil", cemâl sıfatlarının tecellisine mazhar olan halim selim kişilere de "abdülcemâl" denilmiş, ilkinde Hz. Ömer, ikincisine Hz. Ebû Bekir örnek gösterilmiştir (ayrıca bk. CE-MÂL).

## BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "celâl", "cemâl" md.leri; Kâşânî, *İştîlâhâtü's-şüfiyye*, "celâlî", "cemâlî" md.leri; et-Ta'rifât, "celâl", "cemâl" md.leri; Tehânevî, *Keşşâf*, "celâlî" md.; el-Mu'cemü's-şüfî, "sıfat" md.; Zeccâc, *Takşîmü esmâ' illâhi'l-hüsnâ*, Beyrut 1979, s. 50; Mâverdî, *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn*, Kahire 1973, s. 339; Beyhakî, *el-Esmâ' ve's-sıfât*, I, 83, 84; Hücvîrî, *Keşfü'l-mağcûb*, Tahrân 1338, s. 220, 370, 385, 429; Gazzâlî, *İhyâ'*, IV, 290; a.mlf., *el-Mağsadü'l-esnâ*, Kahire 1322, s. 84, 103; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihü'l-ğayb*, İstanbul 1308, VIII, 25, 52; a.mlf., *Levâmi'u'l-beyyînât*, s. 342; Baklî, *Şerh-i Şaḥiyyât*, s. 303, 304, 606; İbnü'd-Debbâğ, *Meşâriku envâri'l-kulûb*, Süleymaniye Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 1828, vr. 22<sup>b</sup>-23<sup>a</sup>; İbnü'l-Arabî, *el-Fütühât*, II, 711-714; IV, 322-324, 346-348; a.mlf., *Fuḣûş* (Afîfî), s. 54; a.mlf., *Kitâbü'l-Celâl ve'l-cemâl* (*Resâ'ilü İbnî'l-Arabî* içinde), Haydarâbâd 1361, s. 1-7; a.mlf., *Kitâbü'l-Celâl ve hiye kelimetullah* (a.e. içinde), I, 13; Abdülkerîm el-Cîlî, *el-İnsânü'l-kâmil*, İstanbul 1300, I, 75-80; Lisânüddin, *Ravzatü't-ta'rif* (nşr. Muhammed el-Kettânî), Beyrut 1970, I, 288-294; İmâm-ı Rabbânî, *el-Mektûbât*, İstanbul 1963, I, 375; Abdülkâdir Mahmûd, *Dirâsât f'l-felsefetü'd-düniyye ve's-şüfiyye ve'l-ilmîyye*, Kahire 1978, s. 347-354; Ahmed eş-Şerbâsî, *Mevsû'a le-hü'l-esmâ' üllâhi'l-hüsnâ*, Beyrut 1981, I, 226-230, 407-409.



SÜLEYMAN ULUDAĞ